₹ 200
ISSN - 2249-555X
Volume : 1 Issue : 8 May 2012

Indian Journal Of Applied Research

Journal for All Subjects

www.ijar.in

Listed in International ISSN Directory, Paris.

ISSN - 2249-555X

Indian Journal of Applied Research

Journal for All Subjects

Editor-In-Chief

Dr A Kumar
Director, College Development Council (CDC)
Director, Internal Quality Assurance Cell (IQAC)
Professor in Management,
Department of Business Administration, Faculty of Management,
Bhavnagar University,

Editorial Advisory Board

Dr. S. N. Pathan Maharastra
Dr. SM. Ramasamy Gandhigram
Dr. M. M. Goel Kurukshetra
Dr. S. Ramesh Tamil Nadu

Dr Ramesh Kumar Miryala Nalgonda.
Dr. B. Rajasekaran Tirunelveli
Dr. A. R. Saravankumar Tamilnadu
Dr. Roy M. Thomas Cochin

Dr. G. Selvakumar Salem
Dr. Apurba Ratan Ghosh Burdwan
Dr. Shrawan K Sharma Uttarakhand
Dr. Sudhanshu Joshi Uttarakhand

Prof. (Dr.) B Anandampilai Pudhukottai

Advertisement Details

Position	B/W (Single Color)	Fore Color
Full Inside Cover	₹ 6000	₹ 12500
Full Page (Inside)	₹ 5000	-

Subscription Details

Period	Rate	Discount	Amount Payable
One Year (12 Issues)	₹ 2400	Nil	₹ 2400
Two Year (24 issues)	₹ 4800	₹ 200	₹ 4600
Three Year (36 issues)	₹ 7200	₹ 300	₹ 6900
Five Year (60 issues)	₹ 12000	₹ 600	₹ 11400

You can download the Advertisement / Subscription Form from website www.ijar.in. You will require to print the form. Please fill the form completely and send it to the **Editor, INDIAN JOURNAL OF APPLIED RESEARCH** along with the payment in the form of Demand Draft/Cheque at Par drawn in favour of **INDIAN JOURNAL OF APPLIED RESEARCH** payable at Ahmedabad.

1. Thoughts, language vision and example in published research paper are entirely of author of research paper. It is not necessary that both editor and editorial board are satisfied by the research paper. The responsibility of the matter of research paper/article is entirely of author.
2. Editing of the Indian Journal of Applied Research is processed without any remittance. The selection and publication is done after recommendations of atleast two subject expert referees.
3. In any condition if any National/International University denies accepting the research paper published in IJAR, then it is not the responsibility of Editor, Publisher and Management.
4. Only the first author is entitle to receive the copies of all co-authors
5. Before re-use of published research paper in any manner, it is compulsory to take written permission from the Editor-IJAR, unless it will be assumed as disobedience of copyright rules.
5. All the legal undertaking related to Indian Journal of Applied Research is subject to Ahmedabad Jurisdiction.
7. The research journal will be send by normal post. If the journal is not received by the author of research papers then it will not be the responsibility of the Editor and publisher. The amount for registered post should be borne by author of the research paper in case of second copy of the journal.

Editor,
Indian Journal Of Applied Research
8-A, Banans, Opp. SLU Girls College, New Congres Bhavan, Paldi,
Ahmedabad-380006, Gujarat, INDIA
Contact.: +91-9824097643 E-mail : editor@ijar.in

INDEX

Sr. No.	Title	Author	Subject	Page No.
1	Accounting Programs for Cost Accounting	Prof. Kalola Rimaben A.	Accountancy	1-3
2	Petrography of the Volcanic and Metavolcanic Rocks of Middle Siang Valley, East Siang District, Arunachal Pradesh, India	P. Bhattacharyya , T.K. Goswami, C. Taye	Applied Geology	4-8
3	Petrography and geochemistry of the host rock of sulphide mineralisation in Potin area, Subansiri district, Arunachal Pradesh, India	P. Bhattacharyya , B.K. Tamuli, D. Majumdar	Applied Geology	9-13
4	Better Work Environment for Small Scale Industries in Developing Countries	Tapan Kumar Majumdar	Architecture	14-15
5	Generation of Bioelectricty from Waste water and Cow's urine	H.Vignesh, Hema Kalai Rani	Biotechnology	16-19
6	Constraints in Grapes Production: An Experience of Tamil Nadu Grapes Growers	Mr. Suresh. G, Dr. S. Krishnamurthy	Commerce	20-22
7	Determinants Of Dividend – A Study With Reference to Selected Companies in India	Dr.M.N.Periasamy	Commerce	23-26
8	Coffee Consumption in India: An Exploratory Study	Shri Arvind A. Dhond	Commerce	27-29
9	A Study on Impact of Women of Self Help GROUPs	D. Bhuvana	Commerce	30-31
10	Impact Of Micro Finance Through Shg-Bank Linkage Programme In Salem District, Tamilnadu	Dr. M. Sumathy, E. Nixon Amirtharaj	Commerce	32-33
11	"A Study On Job Stress With Special Reference To Textile Industries In Tirupur"	DR.M. DHANABHAKYAM , T.SUMATHI	Commerce	34-37
12	The Role of Individual Enterprise and Entrepreneurship in The Economic Development of India, Challenges and Opportunities	A.K.Chandra, B.P.Singh, V.S. Negi	Commerce	38-40
13	Customer Preferences And Attitudes Towards Maruti Cars In Pollachi Taluk	N. MANOHARAN, Dr. R. GANAPATHI	Commerce	41-45
14	(Disaster Management in India : An overview)	Dr. Pawar Ashok S. , Dr. Sunita J. Rathod , Shri. Budhwant R.G.	Economics	46-48
15	Economic condition of Banjara and Vanjari communities in India :An overview	Dr. Pawar Ashok S. , Dr.Rathod Sunita J. , Tidke Atish S.	Economics	49-51
16	(Rajshri Shahu Maharajache Shikshan Sarvatrikaran v Stri Sabalikaran Vishayak Drastikon)	Dr. Pawar Ashok S., Dr. Sunita J. Rathod ,Dr. Vishal Tayade	Economics	52-53
17	"Problems Of Self Help Group Members In Bidar District Of Karnataka"	DR.SANGAPPA V. MAMANSHETTY	Economics	54-56
18	The Role of Private And Public Sectors: An Analysis of Methodological Steps In Understanding Growth Cycles	Dr. Shivsharanappa Dhaba	Economics	57-59
19	"Reforms, Incidence Of Poverty And Employment In India"	Dr. Devraj G. Ganvit	Economics	60-62
20	An Innovative Teaching Module to Enhance The Knowledge In Grammar Among The High School Students Of Palghat District	Elsamma Sebastian	Education	63-64
21	Construction of a web course material and evaluating its performance vis a vis conventional approach towards learning: a pilot study	Ms. Sreetanuka Nath	Education	65-67

22	Academic Achievement In Relation to Time Perception and Coping Styles	Dr. D. Hassan, Dr. V. Tulasi Das	Education	68-71
23	Use Of E-Resources to Enhance Performance by the Student-Teachers	Dr. S. K. Panneer Selvam	Education	72-74
24	Studies on The Removal of Blue 4 Dye from Textile Effluents Using Cotton Stem	N. Prasanna, Renjitha Saji , S. Bhuvaneswari ,A. Priya	Engineering	75-77
25	Implementation of Self controlled Arbiter for High Speed Communication in on-chip	Kaushik Mukherjee, A.Ch. Sudhir , Dr. B Prabhakara Raob	Engineering	78-82
26	Rate Sequence Space (S2) π	B. Sivaraman , K. Chandrasekhara Rao , K. Vairamanickam Vairamanickam	Engineering	83-84
27	The Asphalt in The Hot And Cold Areas	Eng. Nasr Ahmad, Prof.Dr. Eng. Mihai Iliescu	Engineering	85-86
28	Corrective Measures to Reduce Physical Work Strain of Dairy Farming	Vinay Deepa, Sharma Suneeta	Ergonomics	87-89
29	Rural Women in Transition: A Case of Women Entrepreneurs	Varinder Randhawa , Ritu Mittal, Parul Gupta	Home Science	90-93
30	Nutritional Status and Impact of Functional Food Supplement on the Performance of Athletes	Uma Mageshwari.S , Mary Jenefer Sharmila.P	Home Science	94-96
31	Effective HRM for Global Competitiveness	Dr Mahalaxmi Krishnan	Human Resource Management	97-100
32	Role of Materials in English Language Teaching and Learning	Dr. Wajahat Hussain	Literature	101-102
33	Expatriate Women in The Fiction of Ruth Prawer Jhabvala	P. Mohanapriya	Literature	103-104
34	Prakruti Pariyavaran and Sahitya	Dr. Sanjay Rathod	Literature	105
35	Samkalin Hindi Kavita me Manviya Jivan ke Badalte	Dr. Sanjay Rathod	Literature	106-107
36	A Servant Turned an Administrator: A Study of Naikar’s Kanakadasa: The Golden Servant	Ashok Hulibandi	Literature	108-110
37	A Study on Metacognitive Strategy in Terms of Reading Comprehension of Post Graduate English Literature Students	J.P.Vandhana, T.Sakthivel	Literature	111-112
38	The Psychic Patterns In The Protagonist Of Bharati Mukherjee’s Wife.	B.Kalidoss,Dr. S.Kanakaraj,	Literature	113-114
39	Integrating action research paradigm into decision making -An investigation of an action research model	Haresh B. Barot	Management	115-117
40	A Study on Green Marketing Mix Towards Green Products	Urmila Vikas Patil	Management	118-120
41	Viral Marketing – Is It A Mirage or Reality?	Dr. Viral Shilu	Management	121-122
42	Evalution of Mandura Bhasma with & without Triphala Churna in Management Of ‘Panduroga’	Dr.D.Anuradha, Dr. M.Srinivasulu	Management	123-125
43	A Conceptual Overview of Value Creation in Business Relationships	Abhishek Pande	Management	126-127
44	Plight of Women Entrepreneurs: A Diagnostic Study	Anuradha Averineni	Management	128-130
45	“Profitability Analysis Of Merger Textile Companies In India During Pre And Post-Merger Periods”	Dr. M. Dhanabhakyam ,R.Umadevi	Management	131-133

46	Impact Of Ngo’s On Rural Marketing	R. DURGA RANI,Dr. R. GANAPATHI	Management	134-135
47	Status Of Mutual Fund In India	D. JAYANTHI,Dr. R. GANAPATHI,	Management	136-138
48	A Study on “The relevance of Human Resource Accounting in the Present Scenario”	Dr.Giridhar K.V. , Krupa V.D.	Management	139-140
49	Customers Attitude Towards Domestic Air Conditioners With Reference To Lg	M. LAKSHMI PRIYA, Dr. R. GANAPATHI,	Management	141-149
50	Interaction of Gender and Sexual Appeal on Effect of TV Advertisements	P. Shanthi, Dr. S. Thiyagarajan	Marketing	150-151
51	Study on Dislike towards TV advertisements – An empirical Evidence	Ruhani Mahajan, Sahil Goyal	Marketing	152-154
52	Emotions: Ace Tool For Marketing	Ashish Nathwani	Marketing	155-157
53	Comparison of Fluticasone propionate with Beclomethasone dipropionate in patients of Bronchial asthma”	RAMAKRISHNA GHUBDE, ARCHANA SHEKOKAR	Medical Science	158-160
54	A study of incidence and risk factors for neonatal systemic candidiasis	Dr Sheila Aiyer, Dr Pareshkumar A. Thakkar, Dr. Komal K. Patel, Dr. Kaushik A. Mehta	Medical Science	161-163
55	Pharmacoeconomic appraisal of antimicrobial utilization in a medical college hospital	Dr. Parveen Kumar Sharma, Dr. Rekha Bansal	Medical Science	164-166
56	Various aspects of antimicrobial utilization in OPD of a medical college hospital	Dr. Parveen Kumar Sharma, Dr. Rekha Bansal	Medical Science	167-168
57	Subjective well Being and Job Satisfaction Among Survivors of Economic Downturn	Vijaya. R, M. Y. Manjula	Psychology	169-172
58	Knowledge of Mothers About Nutrition of Child Under Five Years of Age	Dr.K.Jothy, Ms.S.Kalaiselvi	Social Sciences	173-175
59	Geriatric in India and Their Right to Health	Minni K. T.	Sociology	176-177

Volume : 1 | Issue : 7 | May 2012 ISSN - 2249-555X

Research Paper Economics

''राजर्षी शाहू महाराजांचे शिक्षणाचे सार्वत्रिकरण व स्त्री सबलीकरणविषयक दृष्टीकोण''

(Rajshri Shahu Maharajache Shikshan Sarvatrikaran v Stri Sabalikaran Vishayak Drastikon)

* Dr. Pawar Ashok S. ** Dr. Sunita J. Rathod *** Dr. Vishal Tayade

* Assit. Prof. Economics Dept., Dr. B.A.M.University Aurangabad

** Maharashtra education, Service group-B, DIET Dist. Jalna

*** Maharashtra Education Service Group-B DIET Vaijapur, Dist. Aurangabad

Keywords :

राजर्षी शाहू महाराजांचा जन्म २६ जुलै १८७४ रोजी झाला. त्यांचे एकूण आयुष्य ४८ वर्षांचे, त्यापैकी २ एप्रिल १८९४ पासून राज्याची सूत्रे हाती घेतली, तेव्हापासून त्यांची कारकीर्द २८ वर्षे. या कालावधीत त्यांनी वेगवेगळया क्षेत्रात क्रांतीकारक सुधारणा केल्या. राजर्षी शाहू महाराजांच्या शैक्षणिक धोरणाची वर्तमान शिक्षण हक्क कायदा (त्पहीज जव म्कनबंजपवद) याची चर्चा प्रस्तुत सवैधानिक तरतूद, शिक्षणाचा हक्क, उच्च शिक्षण या बाबतची चर्चा लेखात विशेषत्वाने केली आहे.

१. प्राथमिक शिक्षण (Primary Education) %

महात्मा फुलेंनी १९ ऑक्टोबर १८८२ रोजी हंटर शिक्षण आयोगामुळे एक निवेदन सादर करुन काही शैक्षणिक शिफारशी केल्या. त्यानुसार किमान १२ वर्षे वयापर्यंत प्रत्येक मुलामुलीस प्राथमिक शिक्षण मोफत देण्याची व ते सक्तीचे करण्याची शिफारस होती. परंतु हंटरने ती मान्य केली नव्हती. महात्मा फुलेंचे हे स्वप्न शाहू महाराजांनी खरे करुन दाखवले. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी भारतीय संविधानात ४५ व्या कलमानुसार असे म्हटले आहे की, ''संविधानाच्या प्रारंभापासून दहा वर्षाच्या आत सर्व मुलामुलींना त्यांच्या वयाच्या चौदा वर्षांपर्यंत मोफत व सक्तीचे शिक्षण देण्याची व्यवस्था करावी.'' आज ६३ वर्षापेक्षाही जास्त काळ झाला, तरी याच विधानाची आमचे सरकार पुन्हा पुन्हा घोषणा करीत होती. कारण मार्गदर्शक तत्त्वाची अंमलबजावणी हेच कार्य शाहू महाराजांनी २४ जुलै १९१७ रोजी एक आदेश काढून पूर्ण केले. आपल्या राज्यातील सर्व सामान्यांना करणे शासनास बंधकारक नाही. परंतु भारत सरकारला प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे व मोफत करण्यास २००२ साल उजाडावे लागले. कलम २१ (।) ८६ वी घटनादुरुस्ती करुन जोडण्यात आले. त्यानुसार प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे व मोफत करण्यात आले. ज्याची अंमलबजावणी १ जानेवारी २०१० पासून सुरु झाली आहे. तरी गुणवत्ता व पूर्व प्राथमिक शिक्षणाचा प्रश्न शिक्षण सुविधा उपलब्ध करुन देण्यासाठी एका आदेशाद्वारे १५ ऑगस्ट १९१७ पर्यंत ग्रामीण भागाची पाहणी करुन अहवाल मागवला आणि त्यानुसार ज्या गावात ५०० पर्यंत तसेच ५०० ते १००० पर्यंत लोकवस्ती आहे, अशा सर्व गावांमध्ये शाळांची निर्मिती करुन 'गाव तेथे शाळा' ही योजना राबविली.

प्रत्येक गावातील प्रत्येक मुलाने शिक्षण घेतलेच पाहिजे. यासाठी शाहू महाराजांनी शिक्षण घेण्यास योग्य असलेल्या वयोगटातील मुलांची यादी तयार करुन ती प्रसिद्ध केली व फर्मान काढले की, ही यादी प्रसिद्ध झाल्यापासून एक महिन्याच्या आत सर्व आई वडिलांनी आपल्या मुलांना शाळेत पाठविणे आवश्यक आहे. काही अडचण असल्यास एक महिन्यात अपील करावे अन्यथा अशा मुलांच्या व त्यांच्या आई वडिलांच्या नावाने समन्स काढून त्यांना दंड करण्यात येईल. शाळेत न येणाछया मुलांची नावे मुख्याध्यापकांनी मामलेदारास कळवून त्यांचे समोर हजर करावे व त्यांचे म्हणणे ऐकल्यानंतर ते जर समाधानकारक वाटले नाही तर प्रत्येक मुलास दरमहा एक रुपया याप्रमाणे दंड करावा, अशा प्रकारचे आदेश शाहू महाराजांनी शंभर वर्षापूर्वीचे सक्तीच्या प्राथमिक शिक्षणाची अंमलबजावणी केली होती.

२. शिक्षणाचे सार्वत्रिकीकरण (Universelization of Education):

स्वातंायाच्या ६३ वर्षांतर सध्याच्या सरकारने शिक्षणाच्या सार्वत्रिकीकरणासाठी प्रयत्न सुरु केले. जे २०१० मध्ये पूर्ण झाले तरी १००: ।बमे रु फनंसपजल म्कनबंजपवद चा प्रश्न अनुत्तरीत होता. शिक्षण हा सर्व प्रकारच्या सुधारणांचा पाया आहे. त्यामुळे प्राथमिक शिक्षणाचा सार्वत्रिक प्रसार होणे गरजेचे आहे हे ओळखून शाहू महाराजांनी प्रत्येक गावात शाळा सुरु करण्याचा सपाटा सुरु केला व त्या सर्व शाळांना देणग्या व अनुदान देवून मोफत शिक्षण देण्याची सोय उपलब्ध करुन दिली. आपल्या राज्यातील सर्व सामान्य मुला-मुलींना, शूद्रांना-अस्पृश्यांना, शेतकरी कामकछयांना, सर्व जाती-जमातींना व अल्पसंख्यांकाना शिक्षण देण्याची व्यवस्था केल्याने त्यांच्या विरोधकांनी आपल्या स्वार्थी बुद्धीच्या जोरावर युक्तीवाद केला. ''सार्वत्रिक व सक्तीच्या शिक्षणाची अंमलबजावणी करण्यापेक्षा त्या शिक्षणाच्या सोयीमध्येच सुधारणा करणे आवश्यक आहे.'' असे लोकांमध्ये गैरसमज पसरविले. यावर शाहू महाराजांनी १५ एप्रिल १९२० रोजी नासिकच्या सभेत आपल्या भाषणात सांगितले की, ष्छव बांम जव ं मिू नदजपस ंसस ंतम `मतअमक्‌ पजी इतमंकण्ष सर्वांना भाकरी मिळाल्याशिवाय मुठभरांना पक्वान्न देता येणार नाही. शिक्षणाचे सार्वत्रीकरण ;न्दपअमतेपसप्रंजपवदद्ध सामान्यीकरण ;ळमदमतंसप्रंजपवदद्ध आणि समानीकरण ;मुनंसप्रंजपवदद्ध करण्यासाठी सरकारने गेल्या तीन वर्षापासून सुरु केले. त्यासाठी १९८६ मध्ये सरकारने 'राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण' जाहीर केले. या धोरणानुसार देशातील मुलांना समान शिक्षण देण्यासाठी एकाच प्रकारचा अभ्यासक्रम तयार करावा म्हणून गाभा घटक ;ब्वतम म्समउमदजेद्ध सुचविले आहेत. परंतु हेच धोरण शाहू महाराजांनी शंभर वर्षापूर्वी राबविले. शिक्षण ााची उद्दिष्टये निश्चित करुन पाठयक्रम कसा असावा याबाबतदेखील त्यांनी विचार मांडले. भारतातील शैक्षणिक स्थितीचा आढावा घेण्यासाठी शासनाने आजवर अनेक आयोग व समित्या स्थापन केल्या परंतु त्यांच्या शिफारशीनुसार निर्णय घेऊन त्याची योग्यप्रकारे कार्यवाही झाली असे म्हणता येणार नाही. परंतु कोणत्याही प्रकारच्या आयोग व समितीच्या शिफारशी शिवाय शाहू महाराजांनी मांडलेले विचार, योजना आणि कार्यक्रमांचा सखोल विचार केल्यास, 'शाहू महाराज हे केवळ राज्यकर्ते वा प्रशासक नसून ते थोर शिक्षणतज्ञ देखील होते' असे प्रत्ययास येईल. याचा विसर महाराष्ट्रासह राष्ट्रातील नेतृत्वास पडला आहे.

३. स्त्री शिक्षण (Female Education) :

भारतीय स्त्री ही सर्व हक्कांपासून वंचित आहे. तीचे सक्षमीकरण ;म्उचवूमतउमदजद्ध झाले पाहिजे. या संबंधीचा विचार अलीकडे जोर धीर आहे. १८९० साली संयुक्त राष्ट्र विकास कार्यक्रमांतर्गत डॉ. अमर्त्य सेन हे महबूब-उल-हक यांच्या मार्गदर्शनाखाली मानव विकास निर्देशांक तयार करण्यास आला. त्यामध्ये सक्षमीकरणाबाबत चर्चा झालेली आहे. केवळ आर्थिक विकास झाला म्हणजे मानवी विकास होत नाही. त्यासाठी व्यक्तीचे राहणीमान, आयुर्मान, दरडोई उत्पन्न, क्षमता, उत्पादकता, साक्षरता, वर्गीकृत जाती-जमातींना व अल्पसंख्यांकांना आर्थिक, सामाजिक, राजकीय स्वातंत्र्य प्राप्त झाले पाहिजे. तेव्हा मानवी विकास होईल असे स्पष्ट केले आहे. केवळ स्थानिक स्वराज्य संस्थेमध्ये ५० टक्के आरक्षण देवून महात्मा गांध ीजींचे स्वप्न साकार होणार नाही तर संपूर्ण क्रांतीचा नारा महिलाबाबत अमलात आणावा लागण ाार आहे. सर्व क्षेत्रात महिलांसाठी संधीचा परिघ वाढवावा लागेल त्याशिवाय तरुणोपाय नाही. महिला ही राष्ट्राचीच नव्हे तर जगाची अर्धी शक्ती आहे. विनोबा भावेंनी महिलातील सप्त सूप्तशक्तीचा मांडलेला विचार हा राजर्षीच्या महिला धोरणाचा सार आहे.

महात्मा फुलेंनी १८४८ मध्ये मुलींसाठी सर्वप्रथम शाळा काढून संपूर्ण भारतात स्त्री शिक्षण ााची सुरुवार केली. हा प्रयोग म्हणजे तत्कालीन समाजव्यवस्थेस दिलेला जबरदस्त हादरा होय त्या काळात स्त्रियांनी शिक्षण घेणे म्हणजे भ्रष्टाचार व अनिती समजल्या जाई. स्त्रीने शिक्षण घेतल्यास तिचा नवरा अल्पावधीतच मरेल व ती विधवा होईल, ती कुमार्गास लागेल आणि पापाचरण वाढेल व संपूर्ण कुटुंब उध्वस्त होईल, असे अत्यंत भयानक गैरसमज दृढ झालेले होते. अशा काळात म. फुल्यांनी स्त्रियांसाठी, शूद्रांसाठी व अस्पृश्यांसाठी शाळा सुरु केल्या व सावित्रीबाईंनी त्यांना तेवढयाच तळमळीने हातभार लावला. त्यानंतर शाहू महाराजांनी स्त्री शिक्षणास सुरुवात करताना समाजाचा विरोध पत्करुन आपल्या विधवा सुनसे इंदुमती देवी शिक्षण देण्याचा निर्णय घेतला. याबाबत डॉ. अरुणा ढेरे यांनी, ''...इंदुमतीचे आयुष्य म्हणजे शाहू छत्रपतींच्या स्त्रीशिक्षणविषयक कल्पना राबविण्याची उत्तम प्रयोगशाळा होती.'' स्त्री शिक्षण ााबद्दल ते म्हणाले की, ''स्त्रीला दयेची देवता न बनविता तिला मनुष्य जीवनाची जडणघडण करणारी माता व नेता बनवायला हवे.'' स्त्रियांना शिक्षणातून साहसी, स्वावलंबी, सुसंस्कृत, सदगुणी व विनयशील बनविणारे शिक्षण त्यांना अपेक्षित होते. यासाठी शिक्षकांनी विशेष लक्ष देवून प्रयत्न करावयास हवे असे त्यांचे मत होते. भारत सरकारने ७३ वी व ७४ वी घटना दुरुस्ती करुन १९९२ साली ग्रामीण व नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थात महिलांना आरक्षण दिले आहे. त्यामुळे देशभरात महिला सबलीकरण होण्यास मदत झाली. आज ५० टक्के आरक्षण देवून त्यात वाढ केली आहे हे नाकारता येत नाही.

४. स्त्री मुक्तीचे कायदे (Free Law for Women) :

केवळ शिक्षण सुविधा निर्माण करुन स्त्रिया शिक्षण घेतीलच असे नव्हे, त्यासाठी त्यांना मोकळया वातावरणात श्वास घेता आला पाहिजे. त्यासाठी अत्यंत जुलमी अशा रुढी-परंपरा नष्ट करणे आवश्यक होते. ही गोष्ट लक्षात घेऊन शाहू महाराजांनी काही कायदे करुन त्याची तातडीने अंमलबजावणी सुरु केली. त्यामध्ये बालविवाह, पुनर्विवाह, विधवा विवाह, आंतरजातीय विवाह, हिंदू जैन मिश्र विवाह, इत्यादी कायद्यांचा विशेष उल्लेख करता येईल. अशा प्रकारच्या कायद्यांची कटाक्षाने अंमलबजावणी करण्याचे त्यांनी प्रयत्न केले व स्त्रियांना मोकळेपणाने शिक्षण घेता यावे यासाठी अनुकूल वातावरण तयार केले. शिक्षण घेतल्यानंतर त्यांनी स्वावलंबी व्हावे व मानाने जगावे म्हणून त्यांना कायदेशीर हक्क बहाल केले.

५. शिक्षण सुविधा (Education Facility) :

स्माजातील सर्व स्तरातील स्त्री पुरुषांनी शिक्षण घेतले पाहिजे व त्यासाठी त्यांना शिक्षणाच्या सोयी-सुविधा निर्माण करुन दिल्या पाहिजे असा शाहू महाराजांचा अट्टाहास होता. शेतकरी, कामकरी, स्त्रिया, शूद्र, अस्पृश्य, अल्संख्यांक अशा सर्वांनाच शिक्षणाची गरज आहे. असे कोणतेही क्षेत्र नाही की ज्यात शिक्षणाची गरज नाही असे शाहू महाराजांचे मत होते. म्हणून त्यांनी प्रत्येक गावात शाळा सुरु केल्या. प्राथमिक शिक्षणासोबतच उच्च शिक्षणाची व्यवस्था केली. खेडयापाडयांतून विद्यार्थ्यांना शहरात येऊन शिक्षण घेणे शक्य होत नाही त्यासाठी त्यांनी वसतीगृहे व निवासी शाळा सुरु केल्या. गरीब विद्यार्थ्यांना शिक्षणाचा खर्च झेपणार नाही म्हणून त्यांना फी माफी, मोफत निवास व भोजन, वहया, पुस्तके इ. सर्व सुविधा उपलब्ध करुन देण्याची व्यवस्था केली. शिष्यवृत्या देण्याची सोय केली. ग्रंथालये निर्माण केली. यावरुन शिक्षण ाबद्दल इतका व्यापक विचार करणारा व त्यावर कटाक्षाने अंमल करणारा थोर शिक्षणतज्ञ राजा इतिहासात क्वचितच झाला असेल. त्याचा पुनर्रविचार करणे काळाची गरज आहे.

६. शिक्षक प्रशिक्षण (Teacher's Training) :

प्रत्येक जिल्हयास जिल्हा शिक्षण संस्थेची ;क्ण्ष्म्ण्जण्द्ध स्थापन करुन शिक्षक व इतर घटकांचे प्रशिक्षण शासनाने १९९७ पासून सुरु केले.

''शिक्षक हा जन्मावा लागतो, तो तयार करता येत नाही यावर शाहू महाराजांचा विश्वास नव्हता. अध्यापन ही एक कला आहे. ती सर्वांमध्ये सारख्याच प्रमाणात असणे शक्य नाही. परंतु प्रशिक्षणाने त्यास विकास करता येतो. म्हणूनच शिक्षकांना योग्य प्रकारचे प्रशिक्षण देणे आवश्यक आहे असे शाहू महाराजांचे मत होते.'' चांगले शिक्षक तयार करण्यासाठी त्यांनी 'शिक्षक प्रशिक्षण केंद्र' सुरु केले. त्याचा अभ्यासक्रम आणि विषय पाहून विद्यमान शिक्षण तज्ञांनाही आश्चर्य वाटेल. तत्कालीन व्यवस्था लक्षात घेऊन शिक्षण प्रशिक्षणात मराठी भाषा, अंकगणि ात, शालेय व्यवस्था, अध्यापन पद्धती इत्यादी विषयांचा अंतर्भाव करण्यात आला होता. शिक्षक हे केवळ परीक्षा पास करुन तयार करता येत नाही तर त्यांच्यात इतर गुणांचाही विकास होण ो आवश्यक आहे. म्हणूनच शिक्षकांची नेमणूक कशी करावी याचेही निकष ठरविण्यात आले होते, ते आजही विचारात घेण्यासारखे आहेत. शिक्षकांच्या मूळ पात्रता परीक्षेतील गुणवत्ता आणि वयोगमर्यादा याशिवाय त्याने स्पर्धा परीक्षेत गुणवत्ता प्राप्त करावयास हवी. शिक्षकांसाठी स्पर्धा परीक्षा घेऊन त्यातून गुणवत्तेनुसार त्यांची निवड करताना त्यांचे विषय ज्ञान, व्यासंग, चारित्र्य इत्यादी गोष्टींचाही विचार करावयास हवा. ज्ञान आणि व्यवहार याची सांगड घालून शिक्षणास जीवनाभिमुख बनविण्याचे कौशल्य शिक्षकात असले पाहिजे. पाठयपुस्तकातील धडे शिकविले म्हणजे शिक्षकांची जबाबदारी संपली असे नव्हे. अभ्यासक्रम वा पाठयपुस्तके हे केवळ साधन आहे. शिक्षक स्वत: विद्यार्थ्यांचे खरेखुरे पाठयपुस्तक आहे व तो असावयास हवा असे त्यांचे ठाम मत होते.

७. शिक्षणाची उद्दिष्टये (Objects of Education) :

कोठारी आयोर व १९८६ ची राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाची उद्दिष्टये यांची राजर्षी शाहू महाराजांनी निश्चित करुन राबविलेली उद्दिष्टये यांची तुलना करता भारतीय शिक्षणाच्या राष्ट्रीय धोरणांना अनुसरुन अभ्यासक्रम व पाठयपुस्तके तयार करुन संपूर्ण देशातील शिक्षणाचे समानीकरण करण्याची कृती म्हणजे मागील दहा वर्षातील शाहू महाराजांनी शंभर वर्षापूर्वीच त्यांची अंमलबजावणी केली हे त्यांच्या शिक्षणाच्या उद्दिष्टांवरुन दिसून येईल.

- ♦ संपूर्ण समाज सुशिक्षित करणे.
- ♦ सर्वांना मानवी हक्क आणि कर्तव्यांची जाणीव करुन देणे.
- ♦ स्वातंत्रय प्राप्तीसाठी जनमत तयार करणे.
- ♦ स्वप्रयत्नांतून स्वोद्धार करणे.
- ♦ आर्थिकदृष्टया सर्वांना स्वावलंबी बनविणे
- ♦ उच्च शिक्षणाची तयारी करणे.
- ♦ जातिभेद व अस्पृश्यता नाहीशी करुन समानता प्रस्थापित करणे.
- ♦ लोकशाही शासनव्यवस्थेत लायक नागरिक तयार करणे.
- ♦ विद्यार्थ्यांमध्ये सहिष्णूता, शिस्त, देशप्रेम, सहकार्य, नियमितपणा, वक्तशीरपणा इत्यादी गुण वाढीस लावणे.
- ♦ समाजोन्नतीसाठी वसतिगृहे, ग्रंथालये, शाळा, महाविद्यालये सुरु करतील असे कार्यकर्ते तयार करणे.

शाहू महाराजांनी शिक्षणाच्या सोयी उपलब्ध करतांना त्याचा किती बारकाईने विचार केला होता हे वरील उद्दिष्टांवरुन लक्षात येईल. शिक्षणाचे प्रशासन व व्यवस्थापन, अभ्यासक्रम, शिक्षण ाची उद्दिष्टये यासोबतच राजकारण, सामाजिक समता, समाजसेवा, व्यावसायिक व आर्थिक दृष्टीकोन अशा अनेक जीवनावश्यक गोष्टींचा एकत्रितपणे विचार करुन शिक्षण व्यवस्था कशी असावी याचा आदर्श नमुना उभा केलेला आहे. त्यासाठी त्यांनी एकूण महसुलापैकी ६ टक्के रक्कम शिक्षणावर खर्च करण्याची तरतूद केली होती. माजी राष्ट्रपती एपीजे अब्दूल कलाम यांनी ८ टक्के तर अमर्त्य सेन यांनी १० टक्के खर्च करणे अपेक्षित असल्याचे नमूद केले आहे. परंतु आजतागायत २.५ टक्के ते ३ टक्के पर्यंतच खर्च केला आहे. शिक्षण ही मानवी गुंतवणूक आहे. ज्या राष्ट्रांनी त्यात अधिक गुंतवणूक केली त्यांनी विकास साधला. चीन, जपान, जर्मनी, हॉलंड, अमेरिका इत्यादी देशांनी ते साध्य केले. सद्याच्या सरकारनी विनाअनुदान तत्तवावर शाळा, महाविद्यालये सुरु करण्याची परवानगी देऊन शिक्षणाचा जो बाजार मांडला आहे त्याचा या संदर्भात विचार केल्यास आम्ही विकासाकडे वाटचाल करत आहोत की अधोगतीकडे हे कळेल.

८. उच्च शिक्षण (Higher Education) :

शाहू महाराजांनी उच्च शिक्षणाचे महत्व ओळखून त्याचीही व्यवस्था केली. कोल्हापूरात विद्यापीठ बनविण्याची इच्छा होती. परंतु प्राथमिक शिक्षणावरील खर्च फारच वाढल्याने उच्च शिक्षणावरील खर्च झेपत नव्हता. त्यामुळे तेही राजाराम महाविद्यालय बंद करण्याची वेळ आली होती. प्राथमिक शिक्षण हे सरकारचे मुख्य कर्तव्य आहे. प्राथमिक शिक्षण पुरेसे नसेत तर उच्च शिक्षणाचा काहीच उपयोग होणार नाही असे त्यांचे मत होते. आमच्या देशात सरकार प्रौढ शिक्षणावर वर्षानुवर्षे प्रचंड खर्च करीत आहे. परंतु प्राथमिक शिक्षणाच्या पुरेशा सोयी नसल्याने एकीकडे निरक्षरांची निर्मिती होत आहे व दुसरीकडे प्रौढ शिक्षण सुरु आहे. याच कारणास्तव भारतात अजूनही संपूर्ण साक्षरता आलेली नाही. ही गोष्ट शाहू महाराजांनी ओळखल्यामुळे उच्च शिक्षणाकडे काहीसे दुर्लक्ष करुन प्राथमिक शिक्षणावर लक्ष केंद्रित केले असे असले तरी त्यांनी उच्च शिक्षणाकडेही लक्षा पुरवून सोबतच दुय्यम शिक्षणाची व्यवस्था केली.

शिक्षण हे जीवनाभिमुख असावे त्याचा व्यवहारात उपयोग व्हावा आणि प्रत्येक माणूस स्वावलंबी बनावा यासाठी त्यांनी वेगवेगळया प्रकारच्या शिक्षणाची व्यवस्था केली. त्यामध्ये उद्योग शाळा, सैनिकी शाळा, कला शिक्षण, संगीत शिक्षण, मल्ल विद्या इत्यादींचा उल्लेख करता येईल. या शाळांनाही त्यांनी देणग्या व अनुदान उपलब्ध करुन दिले.

अशा या महान तत्वज्ञाचे ६ मे १९२२ रोजी अल्पायुष्यातच निधन झाले. त्यांना अधिक आयुष्य लाभले असते तर कोल्हापूर हे पुण्या-मुंबईपेक्षाही उच्च शिक्षणाचे केंद्र बनले असते.

निष्कर्ष :

१. भारत सरकारने शिक्षणाचे सार्वत्रीकरणाचे उद्दिष्ट १०० टक्के साध्य केले नाही.
२. प्राथमिक ते उच्च शिक्षणासंदर्भातील राजर्षी शाहू महाराजांचे विचार तेवढेच प्रासंगिक आहेत.
३. स्त्री सबलीकरणाविषयक विचाराचा धागा शाहू महाराजांच्या आचरणात आढळतो.
४. शिक्षकांनी प्रशिक्षित करण्याची व्यवस्था महाराजांच्या संस्थानात होती.
५. राजर्षी शाहू महाराजांनी प्राथमिक शिक्षणाचा हक्क वापरा २००९ ची अंमलबजावणी का. ेल्हापूर संस्थानात १०० वर्षापूर्वी केली.
६. महात्मा फुलेचे विचार राजर्षी शाहूंनी अंमलात आणले.
७. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी घटनेच्या कलम ४५ मध्ये प्राथमिक शिक्षणाच्या हक्कांबाबत तरतूद केली.

REFERENCES

१. ए. वाय. कोंडेकर (२००४) : ''समाजशास्त्र'', प्रकाशन कोल्हापूर २. य. दि. फडके (२००४) : ''शाहू छत्रपती आणि लोकमान्य'', विद्या प्रकाशन, पुणे. ३. माधव गायकवाड (२००९) : ''उच्च शिक्षणासमोरील संधी आणि आव्हाने'', अर्थबोध मासिक, खंड १४, अंक १, फेब्रुवारी, २००९. ४. ज्यसिंगराव पवार (२००७) : ''राजर्षी शाहू स्मारक ग्रंथ'', प्रकाशन, कोल्हापूर ५. उत्तम कांबळे (२००३) : ''राजर्षी शाहू महाराज आणि महिला मुक्ती'', सुगावा प्रकाशन, पुणे. ६. आनंद तेलतुम्बडे (२०१०) : ''सामाजिक न्याय आणि जागतिकीकरण ा'', प्रकाशन लोकवाडमय गृह, मुंबई.

Sara Publishing Academy
Indian Journal Of Applied Research
Journal for All Subjects

Editor,
Indian Journal Of Applied Research
8-A, Banans, Opp. SLU Girls College,
New Congres Bhavan, Paldi, Ahmedabad-380006.
Contact.: +91-9824097643 E-mail : editor@ijar.in

Printed at Unique Offset, Novatsing Rupam Estate, Opp. Abhay Estate, Tavdipura, Shahibaug, Ahmedabad